

Dénes Iván Zoltán

Szembenálló emlékezetrendszerek^{*}

I. Párhuzamos emlékezetépítések

A rendszerváltás óta egyre inkább nyilvánvaló, hogy a magyar politikai közösség súlyos és riasztó megosztottság jeleit mutatja, s egy politikai közösség helyett több párhuzamos közösség létét és harcát érzékelhetjük. Olyanokét, amelyek egymástól különböző, egymással ellentétes politikai nyelvet, eltérő szimbolikus tereket és időket használnak. Abban, hogy ez így alakult, nem hanyagolható el a felelőtlenség, a demagógia, a pillanatnyi politikai haszonra törekvés szerepe, a *haladás* és a *nemzet* politikai nyelveinek, jelképeinek és ünnepeinek kisajátítása, valamint az erkölcsi minimum hiánya a politikai élet szereplői között.

Am azok hevesességét mélyebb okok, eltérő és megosztó, feldolgozatlan történelmi tapasztalatok és élmények magyarázzák.

Mögöttük ugyanis az elmúlt több mint húsz év, a rendszerváltás, a Kádár-korszak, 1956, a Rákosi-korszak, 1944–45, a két világháború közötti időszak, Trianon, 1918–1919, 1867, 1848–49 eltérő közösségi élményei, a magyar politikai kultúra töredezettsége, zárványszerűsége és ellentétek által meghatározott jellege, az átélt vagy áthagyományozott élmények feldolgozatlanságai húzódnak meg és hatnak. Ezek nem egyszerűen jelen vannak kinek-kinek az életében, hanem komolyan befolyásolják az egyéni és kollektív közéleti tevékenységeket.

Valamilyen egykori sérelem, félelem és megaláztatás szinte mindenkinek az életében szerepet játszik, ami annak a minden áron való biztosításához vezet, hogy a sérelem megismétlődése egyszer s mindenkorra kizárható

^{*} A gondolatmenethez felhasználtam a TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV támogatásával elkészített, azonos cím alatt sajtó alatt levő, valamint a *European Review* (Academia Europaea, London, Cambridge University Press, Cambridge) 2012. 4. és 2013. 4. számaiban publikált tanulmányaimat <https://journals.cambridge.org/erw>).

legyen, s az egykori sérelemért a sérelmet szenvedett, illetve leszármazottja elégtételt szerezzen, hiszen ő áldozat.

Egymástól különböző, egymással ellentétes és egymással versengő áldozat-szerepeket és elégtétel-kereséseket fednek fel azok a jelképes polgárháborús helyzetek, amelyek szereplői a politikai közösség szimbolikus terében és idejében újra és újra, egyre abszurdabb formákban megjelennek, azok kisajátítására törnek a *haladás* vagy a *nemzet*, *Európa* vagy a *magyar-ság*, a *civilizálódás* vagy a *nemzeti büszkeség* jegyében, és új, gyakran abszurd és anakronisztikus jelentéssel próbálják felruházni a közösségi tereket, azok idejét, jelképeit és az általuk megjelenített korábbi eseményeket.

Mindez korántsem kizárólag magyarországi sajátosság.

Európa második világháború utáni történetének vannak nagyon pozitív példái, mint az Európai Unió alapját megeremtő német és francia megbékélés és együttműködés, valamint a német és a holland – folyamatos erőfeszítésekkel megerősített – közeledés, illetve a skandináv országok gazdasági, tudományos és technikai integrációja. Mégis a Baltikumtól Írorszáig, Finnországtól és Lengyelországtól Belgiumig és Franciaországig, Szerbiától Boszniáig, Spanyolországtól Olaszországon át Görögorszáig – különböző mértékben, de nagyon – élnek és hatnak a korábbi megosztottságok és szembenállások.

Igaz, nem mindegy, hogy meleg vagy hideg polgárháborús helyzettel társulnak.

A hét évvel ezelőtti Tallin a 2006-os Budapesthez hasonlóan polgárháború közeli helyzetet mutatott. Tallinban ugyanis 2007 áprilisában a II. világháborús szovjet hősi emlékművet a város központjából egy temetőbe szállították. Ez az észtek számára magától értetődő volt, hiszen a szovjet hadsereg a Baltikumban legalább annyira megszálló volt, mint a Wehrmacht, ám jóval tovább, majd öt évtizedig. Ám a szovjet megszállás alatt betelepített város lakosok (pontosabban: ott élő utódaik) számára mindez egészen mást jelentett, ami több napos zavargáshoz vezetett.

A megosztottságot egyáltalán nem oldjuk fel, ha nem veszünk tudomást róla, vagy pusztán megbélyegezzük. Ezért jobb tudomásul venni, és elgondolkodni rajta.

II. Különböző értékvilágú állampolgárok közösségei

A modern demokratikus társadalmakban különböző értékvilágú, világnézetű és etnikai hátterű állampolgárok élnek együttműködve egymással. Tudomásul vették, és folyamatosan tudomásul kell, hogy vegyék, nincs

egyedül üdvözítő értékrend, sem homogén nemzetállam, amelyet valamenynyien elfogadnának.

Mutatták ezt a 16–17. század vallásháborúi, különösen a harmincéves háború, amelyben katolikusok és protestánsok egyaránt meg voltak győződve arról, hogy ők, és csakis ők ismerik az üdvözülés egyedüli útját, ám egyiknek sem volt elég fizikai ereje ahhoz, hogy meggyőződését a másokra rákényszerítse.

Bele kellett törődniük abba, hogy nem tudják a helyes ösvényre téríteni az elbitangoló nyáját, ezért el kell tűrniük, hogy azok a maguk hite szerint imádkozzanak. Nem fogadták el a más meggyőződést igaznak, továbbra is megbélyegezték annak vallóit, de elviselték, hogy idegen országokban, majd saját országuk távoli vidékein az „eretnekeknek”, az „Antikrisztus híveinek”, a „bálványimádóknak”, a „pápistáknak” imaházaik és gyülekezeteik legyenek. Később már azt is eltűrték, hogy saját településük szélén építsék fel gyülekezetük házait, amelyeknek ajtaja nem nyílhatott a város, a falu középpontja felé. Ezt a toleranciát pedig egyre inkább kénytelenek voltak kiterjeszteni a többi más hitűekre, a más kultúrájúakra, a jöttmentekre, sőt, még az ateistákra is, majd a más szexuális szokást követőkre.

Igaz, a 20. század vallásháborúi, a totális rendszerek intézményesített polgárháborúi mindezt sok helyütt megsemmisítették, ám a totális rendszerek bukása után – úgy látszott – helyreállt a polgárháborútól mentes állapot. Azzal a különbséggel, hogy a helyreállítás, az újjáépítés egyben alapítás is volt. Az egyenlő emberi méltóság, a szabadság és a demokrácia elvein alapuló társadalomszerveződés megalapítása, amely az emberi életet beleérti az emberi méltóságba.

III. A demokratikus politikai közösség összetartói

Mi marad, hogy az egy országban élők politikai közösséget alkossanak, ha világnézetiileg áthidalhatatlan különbségek választják el őket egymástól, ugyanakkor nem kívánnak folyamatos polgárháborút folytatni egymással?

Mindenekelőtt az, hogy olyan játékszabályokat, eljárási formákat, szocializációs mintákat alakítsanak ki újra és újra, amelyeket mindenki begyakorol, betart és betartat. Ez együtt jár azzal, hogy legkisebb közös többszörös-ként a politikai közösség valamennyi tagja elfogad néhány közös alapértéket, az egyenlő emberi méltóságot, a szabadságot és a demokráciát, a hatalom forrásaként a népszuverenitást, valamint a hatalom mennyiségének és központosításának ellenszereként a hatalommegosztás, a fékek és ellensúlyok – állandó fejlesztésre és megújításra szoruló – rendszerét.

A meggyőződés, a lelkiismeret magánüggé válik, a magánszféra egyre táguló határai pedig elfogadottá, amelytől egyre inkább elszakad a közösséghez tartozás kritériuma. Ez mindinkább a jogok és kötelességek egyenlőségében, a politikai közösség megalkotásában és fenntartásában, az egyének közösségi cselekvéseiben határozódik meg.

Ám a külső kényszer visszaszorítása és visszaszorulása, a személyes uralom megfélemezése a társadalmi integráció, a politikai közösség kohéziójának önkéntes, szabad és állandóan meg- és újrateremtendő kifinomult formáit feltételezi. Ezek, ha léteznek, elfogadottak és hatnak, távolról magától értetődőknek, adottságoknak látszanak. Akkor érezhetjük, hogy mennyire nem így van, amikor valami miatt nem működnek.

IV. *Damnosa hereditas*

A szovjet birodalom által megszállt, vazallus gyarmati diktatúrákká tett közép- és kelet-európai országok rendszerváltása, a tekintélyuralmi oligarchikus rendszereket felváltó demokratikus politikai keretek kiépítése nem társulhatott a demokratikus politikai kultúra és szocializáció magától értetődő mintáival és formáival.

Nem eredendő elmaradottság következtében, hanem mivel a demokratikus politikai kultúra és szocializáció mintái és formái hiányoztak, és máig hiányoznak, ezért megteremtésük feladat, nem pedig adottság volt és ma is az.

Kialakításukat és elfogadtatásukat igencsak megnehezíti a pillanatnyi politikai haszonra törekvés elterjedése, a szervezési arisztokrácia kialakulása és megerősödése, a hatékonyságra hivatkozó új, ellensúly nélküli hatalomkoncentrációk bénító súlya, a „színlelt kapitalizmus, a feudális viszonyok kapitalista kihasználása” meghatározó jellege. Még tovább súlyosbítja a helyzetet a politikai kultúra töredezettsége, ellentétek által meghatározott jellege, zárványszerűsége, az átélt vagy áthagyományozott eltérő élmények feldolgozatlansága.

Valamilyen egykori sérelem, félelem és megaláztatás a politikai közösség szinte minden tagjának az életében szerepet játszik. Ez pedig ahhoz vezet, hogy a sérelem megismétlődése egyszer s mindenkorra kizárható legyen, s az egykori sérelemért a sérelmet szenvedett, illetve leszármazottja elégtételt szerezzen, hiszen ő *áldozat*.

Egymással versengő *áldozat*-szerepeket és *elégtétel*-kereséseket fednek fel azok a jelképes polgárháborús helyzetek, amelyek szereplői a politikai közösség szimbolikus terében és idejében újra és újra, egyre abszurdabb formákban jelennek meg, kisajátításukra törnek, és új, gyakran anakronisztici-

kus jelentéssel próbálják felruházni a közösségi teret, annak idejét és az azok által megjelenített korábbi eseményeket.

Megdöbbenően sokan elhiszik, hogy választaniuk és választatniuk kell, lehet és szabad a között, hogy a náciizmus vagy a kommunizmus okozott több szenvedést és jelentett nagyobb veszélyt és megaláztatást, és ebben a szellemben értelmezik újra a nagy történelmi katasztrófákat és fordulópon-
tokat.

Ellentétes jelentéseik nem egyszerűen értetlenség és érzéketlenség, hanem belső sebek be nem gyógyulásának a következményei. Mindez a vágyak, a lehetőségek és a realitások, összekeveréséhez vezet, és a valóságérzék sérülésével, a problémamegoldás megbénulásával jár. Ezt a jelenséget Bibó István politikai gondolkodó (Budapest, 1911–1979) hetven évvel ez előtt egy-egy nemzetre vonatkoztatva a korabeli válságirodalom esszéisztikus nyelvén metaforikusan, a pszichopatológiából kölcsönzött kifejezéssel *politikai hisztériának* nevezte.

V. Politikai hisztéria és szimbolikus polgárháború

A politikai hisztéria kiindulópontja a közösség megrázkódtató történelmi tapasztalata. Következménye olyan törekvés, hogy a közösség száz százalékos garanciát kapjon arra, hogy a megrázkódtató történelmi tapasztalat nem ismétlődhet meg. Mindez a gondolkodás megbénulását eredményezi. Az aktuális, megoldandó problémák ugyanis egyre inkább megoldhatatlannokká válnak, ha bármilyen kapcsolatba hozhatók a katasztrófával. Hamis helyzet alakul ki, amelyben a közösség nem néz szembe azzal, hogy stratégiája és szisztémája válságba jutott, ezért helyzete zsákutcás. Mindezt valamilyen álmegoldással, a megoldás illúziójával, az összeegyeztethetetlen dolgok összeegyeztetésére szolgáló formulával vagy kompromisszummal fedi el. Az viszont hamis realitást teremt, amelyhez görcsösen ragaszkodik. Ez pedig óhatatlanul önértékelési zavarral jár.

A hisztéria egyre inkább beépül az identitásba, amely hatalmi túltengéshez és kisebbségi érzetűséghez, jogcímekekből élni akaráshoz és a valóságos teljesítmények értékének a csökkenéséhez, a pusztán siker mértéktelen tiszteletéhez, nagy elégtételek kereséséhez, a propaganda, a ráolvasás mágikus erejébe vetett hithez, a hamis realitás görcsös védelméhez vezet. Mindez ismétléskényszerrel jár, ami a megszerzett elégtétel után további elégtétel-keresések sorozatán keresztül katasztrófát eredményez.

A három – Németország és Oroszország közötti – kelet-európai országban, Lengyelországban, Csehországban (illetve Csehszlovákiában) és Ma-

gyarországon nem eredendő elmaradottság vezetett oda, hogy a nyugat-európai szabadság 18–19. századi kelet-európai nagy reménységei a 20. században különböző mértékben, de egyaránt a szabadság-ellenesség vonásait mutatták. Megrázkódtató történelmi tapasztalatokat éltek át, amelyekre politikai hisztériával reagáltak. Amiatt, mert nemzetépítési folyamataikat a szabadság, a jogkiterjesztés jegyében nem tudták kiterjeszteni a történelmi államkeretekre. Nemzetiségeik ugyanis nem elégedtek meg a nemzeten belüli szabadsággal, hanem önállóságra törekedtek. Ez pedig akkor, amikor e három nemzet ellenséges nagyhatalmakkal került szembe, katasztrofális következményekkel járt: Lengyelország teljes felosztásainak (1795, 1939), a magyar szabadságharc leverésének (1849), majd a történelmi Magyarország Trianonban rögzített felosztásának (1920), és Csehszlovákia felosztásának, majd megszállásának (1938–39) katasztrófája. Úgy érezték, hogy mintaképük, Nyugat-Európa szégyenletesen cserbenhagyta őket.

A három köztes-európai állam 18–20. századi történetét, politikai kultúrájának torzulásait olyan megrázkódtató történelmi élmények határozták meg, amelyek azt jelentették, hogy eltűnhetnek a térképről, megsemmisülhetnek. Emiatt garanciát akartak arra, hogy a katasztrófa nem ismétlődhet meg. Ez viszont a politikai gondolkodás megbénulását eredményezte. A feladatok megoldhatatlanokká váltak, ha kapcsolatba kerültek a megteremtendő politikai közösség létét és programját fenyegető félelem tárgyával. A politikai közösség emiatt nem nézett szembe azzal, hogy nemzetépítő stratégiája válságba jutott, s így zsákutcába került.

Ehelyett azt a kiválasztottság és az áldozat, a fölénytudat és a mártírium, a hatalmi túltengés és a kisebbségi érzet formuláival fedte el, ami a pusztasiker mértéktelen tiszteletéhez, a nagy elégtételek kereséséhez, a propaganda erejébe vetett mágikus hithez vezetett. Mindez ismétléskényszerrel járt, ami a megszerzett elégtétel után további elégtétel-keresések sorozatán keresztül újabb katasztrófához vezetett.

Politikai hisztéria alakult ki Írországtól a Baltikumig, Lengyelországtól a volt Jugoszlávia utódállamaiig, Belgiumtól Görögorszáig, Olaszországtól Spanyolországig Európában szinte mindenütt, azonkívül pedig még inkább.

A párhuzamos emlékezetépítések, az egymással versengő, egymással szembenálló és gyakran egymást tagadó emlékezetek és viktimológiák számtalan példáját ismerjük. Ezek közé tartoznak a spanyol francoista és köztársasági emlékezés helyei, a civil társadalom követelésére feltárt tömegsírok. Baltasar Garzón, az a bátor spanyol bíró, aki tíz évvel korábban Pinochet egykori chilei diktátor ellen nemzetközi körözést adott ki spanyol állampolgárok megkínóztatása és meggyilkoltatása miatt, 2010 márciusában

vizsgálatot indított a falangistáknak a spanyol polgárháború során az emberiség ellen elkövetett bűnei miatt. Egy másik bíró szinte azonnal eljárást kezdeményezett ellene arra hivatkozva, hogy ezek a bűnök már elévültek. Garzón bírónak, hogy leváltását megelőzze, le kellett mondania.

Hasonló identitáspolitikai egymásnak feszülést mutatnak Kolozsvár párhuzamos, egymással felelő magyar és román főterei, az egymással perlekedő párizsi republikánus és royalista *lieux de memoire*-ok, a Trianont, a *Soát* és a Gulágot egymással szembeállító, versenyztető és kijátszó emlékezetpolitikák, a Lwow és Wroclaw egykori közösségei emlékezetéért folytatott szimbolikus politikai küzdelmek, az évenkénti belfasti – a több mint négyszáz évvel ezelőtti győzelmet ünneplő – protestáns tüntetőknek a katolikus városrészen provokálóan átvonuló tömege, a leuveni egyetem könyvtárának felosztása úgy, hogy a helyén maradt a flamand egyetemen a könyvtár és a könyvtári katalóguscédulák ABC szerinti első fele, míg a másik felét átszállították az újonnan alapított vallon egyetemre, valamint a 2006. őszi budapesti események egymásnak feszülő eltérő emlékezetei és értelmezései. Ha körülnézünk, láthatjuk, hogy a párhuzamos emlékezetépítés, az identitáspolitikai harc korántsem annyira kivételes, mint ahogy hinnénk, és egyáltalán nem magyarországi sajátosság. Attól persze korántsem az egészséges demokratikus politikai közösség működésének a jele. Sokkal inkább a magát áldozatnak tartó, önzetében megsértett és mindenáron elégtételt kereső emlékezetközösségek szembenállásainak, s az azokból fakadó politikai hisztériáknak.

A gyakran egymásnak feszülő, szembenálló és elkülönülő emlékezetrendszerek – a republikánus és a katolikus Franciaország, a flamand és a vallon Belgium, a köztársasági és a francoista Spanyolország, a két, három, sőt négy Görögország, a két Itália, az ír és a brit Észak-Írország, a balti-orosz szembenállás a baltikumi államokban – azt mutatják, hogy az emlékezetrendszerek, etnikai szembenállások, szimbolikus polgárháborúk tehát korántsem annyira kivételesek Európában, mint hinnénk. Ezek pedig nem maradnak meg mindig a szimbolikus polgárháborúk keretei között. Jedwabne, Naoussa, Londonderry és Srebrenica nem jelképes polgárháborúk helynevei, ahogy a marosvásárhelyi pogrom sem volt az.

VI. Emlékezetközösségi zárványok

A magyar politikai kultúrában a különböző sérelmeket, félelmeket, elégtétel-kereséseket eltérően értelmezett szimbolikus évszámok és hagyományok jelenítik meg. Az 1989/90-es rendszerváltás különböző értelmezései az 1956-os forradalom eltérő értelmezéseit foglalják magukban. 1956 kü-

lönböző értelmezéseiben szerepet játszanak 1944–1945, a német megszállás, a *Soá*, a szovjet megszállás és felszabadítás szembenálló, ellentétes, de legalábbis különböző tapasztalatai. 1944 és 1945 eltérő élményközösségeinek különböző tapasztalatai, félelmei és sérelmei pedig 1920, a történelmi Magyarországnak nem az önrendelkezési elvet következetesen alkalmazó felosztása és 1918–1919, a világháború elvesztése, a demokratikus forradalom, az első kommunista diktatúra, Magyarország túlnyomó részének román megszállása és a magyar ellenforradalom eltérő újraértelmezéseit tartalmazzák. 1918–1919 és 1920 eltérő emlékezete 1867, az Osztrák Császársággal kötött kiegyezés és 1848–1849, a magyar forradalom és önvédelmi háború, majd az azt követő osztrák önkényuralom hagyományközösségi interpretációinak különbségeit foglalják magukban. Mindezek együtt pedig a folytonos újraértelmezési kényszerekkel az egymásra torlódott, feldolgozatlan, elfojtott, betokosodott, ám fájdó és elégtétel-keresésre ösztökélő történelmi élmények – háborúk, polgárháborúk, diktatúrák, népirtások, népeségcserek, területi veszteségek, rendszerváltások, forradalmak és ellenforradalmak – megosztó tapasztalatait, ismétléskényszereit, traumáit hordozzák.

A megosztottságot egyáltalán nem oldjuk fel, ha nem veszünk tudomást róla, vagy pusztán megbélyegezzük. Érdemes a megosztottságok és a hozzájuk kapcsolódó párhuzamos emlékezetépítési típusok feltárására, okaik meghatározására és bemutatására vállalkozni.

VII. A hatalom humanizálása

Amennyiben a demokratikus politikai kultúra megszilárdításának lehetőségeivel számot próbálunk vetni, akkor ehhez fogalmi keretet kell keresnünk. Ennek alapján a politikai adottságokat és lehetőségeket azon mérjük, hogy elősegítik vagy gátolják a fájdalom, a szenvedés és a kiszolgáltatottság helyzeteinek és mennyiségének, a hierarchikus társadalmi tagolódásnak a csökkentését. Eredetileg és sokáig ez volt a politikai bal- és jobboldal megkülönböztetési kritériuma, amely a nácizmussal és a bolsevizmussal értelmét veszítette.

A politikai fejlődés értelme a hatalom humanizálása a személyes uralomtól a személytelen szolgáltatás irányában. Ez olyan mérce, amelyhez képest a személyes uralomhoz való visszatérés visszaesés, kalandor, romantikus, felelőtlen vállalkozás, amelynek az árát korántsem csak a személyes uralom gyakorlója fizeti meg, hanem a személyes uralmat elszenvedő közösség egésze. A politika ugyanis olyan kísérletek sorozata, amelyben egy kísérlet több nemzedéken keresztül zajlik, s csak hosszú távon derül ki,

hogy sikeres vagy sikertelen, s amennyiben sikertelen, azt nem a kísérlet elindítója, hanem több nemzedék szenved meg. A hatalomkoncentrációs törekvések, amelyek a hatékonyság nevében egy új, szervezési arisztokrácia kiváltságait biztosítják, ellensúlyt, újabb hatalommegosztási formákat igényelnek. Az egykori tradicionális, Isten kegyelméből származtatott és gyakorolt hatalommal szemben azokban a társadalmakban, amelyek a szabadság és a demokrácia elvein alapulnak, amennyiben a szabadság és a demokrácia elvei hosszú távon nem érvényesülnek, előbb-utóbb kollektív téboly uralkodik el.

A nyomasztó tekintélyek alóli felszabadulás, a szabadság, a közösség birtokbavételének élménye után, olykor helyett, cseppfolyós vagy vákuumhelyzet alakul ki. Ez nemcsak demokratikus legitimitású konszolidációhoz vezethet, hanem visszahátráláshoz a személyes uralomhoz, rossz helyzetértékelés és rossz célok esetében pedig politikai hisztériához.

Olyan szituációhoz, amely Európa szinte valamennyi országát mély szakadék szélére vitte. Innen csak azok az országok tudtak visszahátrálni, amelyekben a demokratikus politikai kultúra és nevelődés kifejlődése be tudta érni a demokratikus tömegérzelmek előretörését.

Amennyiben a politikai közösség tagjainak katasztrofális történelmi tapasztalatai vannak, eluralkodhat és gyakran el is uralkodik közöttük a félelem a közösség megsemmisülésétől. Ezek mögött rossz célkitűzések, hamis minták és félrevezető történelmi tapasztalatok, traumatizáló élmények húzódnak meg, amelyeket józan helyzetfelismeréssel és kellő empátiával lehet és szükséges tudatosítani. Mindenekelőtt azzal, hogy egyértelmű helyzetet teremtünk a kívánatos, a lehetséges és a valóságos megkülönböztetése és elválasztása által.

Elterjedt magyarázat, amely a nacionalizmus térhódításában látja újjászületni a vallásháborúk mindent elsöprő fanatizmusát. Annál is inkább, hiszen a totális ideológiák ellenséggépét, az osztály-, illetve a faji ellenséget a nemzeti ellenségre cserélve megmarad a világkép egésze, annak begyakorolt pusztító mechanizmusaival és negatív szocializációs mintáival együtt.

Ám ha a nemzetté válás, a nemzetépítés programját és folyamatát nem tartjuk végzetszerűen kártékonynak és szükségképpen pusztítóknak, azt is látjuk, hogy a nacionalizmusok elvi szinten kölcsönösen érvénytelenítik egymást, hiszen mindegyik a maga nemzetét tartja magasabb rendűnek. Amennyiben a nemzetté válást és a nemzetépítést nem tekintjük eleve a Sától valónak, amennyiben nem eleve adottak, hanem magyarázatra szorulnak mindazok a negatív jelenségek, amelyeket a nemzet létevel és a nemzeti önrendelkezés elvével összekapcsoltak és összekapcsolnak.

Az egyéni és a közösségi önrendelkezés ugyanis az a legitim elv, amely az Isten kegyelméből gyakorolt személyes uralom helyébe lép, ám alkalmazásának technikája és eljárási módja még egyáltalán nincs arányban az elv érvényességével.

Ezért is nagy a jelentősége annak, hogy a nemzetépítési és nemzetalakulási folyamatok konkrét tapasztalatait megértsük, és viszonyulni tudjunk hozzájuk. Amikor az Európai Unió döntéshozó politikusai és tanácsadói nemrégén Ciprust egységes nemzetnek tekintették, félreértették a helyzetet, hiszen az a görög és a török nemzetalakulás elválasztási, elhatárolódási helye, ahogy Észak-Írország a brit és az ír nemzetalakulás elválasztásáé.

Az egykori szovjet birodalom és Jugoszlávia felbomlása után létrejött utódállamok és az egykori szovjet csatlós államok rendszerváltásai, az azokban zajló helyreállítási és újjáépítési modernizációs folyamatok egyúttal alapítási kísérletek is. Tartalmuk függ a környezettől, de attól is, hogy saját múltjukat mennyire tudják megemészteni. Erre két elbeszélés és program adott: az európai mintakövetés és a nemzeti öncélúság sémája, politikai nyelve és ellenségképe. Túlnyomórészt ezeken, a *haladás* és a *nemzet* nyelven eltérő módon szokták értelmezni a szabadságot és az önazonosság keresését, s különösen a kettő egymáshoz való viszonyát. Vagyis azokat a fogalmakat, amelyek a 18. század végétől, más-más kontextusban, de a modern kori nemzetépítés kulcsszavai voltak, és nem meglepő, hogy ezek a rendszerváltás utáni időszak kulcsszavai is.